

AZ AESTHETIKA ELVEI A POSITIVISMUS SZEMPONTJÁBÓL.

— Második és befejező közlemény. —

II. A művészet fejlődési stadiumai és végpontja.

A művészet teoriájának és osztályozásának e rövid vázlatát után most már rendeltetésével is foglalkozhatunk vagyis azon szerep méltatásával, melyet az emberiség életében, még pedig úgy az egyéni, mint a collectiv életben betölteni hivatva van. E részben bizonyos előítéletek uralkodnak még közöttünk, melyek szerint hajlandók vagyunk a művészet virágzási korszakát és befolyásának teljét a múltban keresni. Pedig az előadandókból világos lesz, hogy az aesthetikai «aurea aetas» csak még azután fog bekövetkezni, s hogy a művészet eddigi evolutiója csak előkészítő jelleggel bírhatott, a mennyiben a lényeges feltételek összehatása mindig hiányos volt.

Nevezetesen a mi az ó-kort illeti, igen túlozták a régiek, aesthetikai hajlandóságait, mely előítélet egyszerűen azon a tényen alapul, hogy a képzelőtehetség szükségképen főszerepet játszik az ember kezdetleges világfölfogásának megszerkesztésében. Ez az oka annak is, hogy a görög-római polytheismust hajlandók vagyunk egyszerű művészeti termék gyanánt tekinteni, a mióta a velejét képező hit elenyészett. De e hit s a rajta felépült vallásrendszer több mint ezer éves fennállása

már magában is elég bizonyosság arra, hogy e hit nemhogy aesthetikai productum volt volna, inkább az emberiség philosophikus geniusának terméke, a mely, a positiv evolutio általános érvényű törvénye szerint, egyedül spontan módon nyilatkozhatott meg, azaz úgy, hogy életet kölcsönzött előbb a feltünőbb külső természeti tárgyakkal s tisztelet tárgyaivá tette azokat, majd a természeti erőket s az emberi természet hajlamait abstrahálván, ezeket mintegy személyesítven: bizonyos nagyított emberi skálán istenek gyanánt tisztelte. A költészetnek ebben nem volt más része, mint hogy természetéből kifolyólag szépitette, fölékesítette e conceptiókat. Bizonyos azonban, hogy a polytheistikus philosophia a feldisztítés tisztét a művészet fejlődésére sokkal jobban ki tudta használni mint bármilyen más későbbi rendszer. Innen van, hogy aesthetikai tehetségeink kifejlését úgy az egyén- mint az egyetemességre nézve e korba kell helyoznunk.

Mindamellett is a művészet csak külső dísz maradt az ó-kori világrendnek. Nem is fejlődhetett ki szabadon, csak mikor a theokratia bilincseit széttörte; mert ez utóbbi bekebelezvén a művészetet — még pedig igen alárendelt helyzetben — a saját regimejébe, béklyóba vetette mindennemű alkotásait, főleg azzal, hogy különböző hitelveinek szükségképen való változhatatlanságát kimondotta. A sociabilitás ó-kori formája, vagyis a hódítás, ha lehet, még kedvezőtlenebb volt a művészet fellendülésére. A házias és egyéni érzelmeket alig és csak vázlatosan reproducálhatta, s csakis a nyilvános élet szolgáltatott neki tág teret a gyakorlásra, főleg a hadi erkölcsök általánosságánál és energikus voltánál fogva. Azonban már ekkor is kénye-kedve ellen foglalkozott az aesthetikus genius a hadi élet idealizálásával s csak jobb tárgy híján zengte a hősi erényeket. A mint hogy tényleg az Odyssea hasonlíthatlanul szebb és rokonszenvesebb alkotás az Ilias-

nál, épen mert az intimebb, gyengédebb emberi érzelmek rajzolása sokkal több teret foglal benne, mintsem az utóbbi, majdnem kizárólag a rombolás dicsőítésének szentelt költeményben. Az egyetlen nagy társadalmi szempont, melyet a hadi tevékenység megengedett, t. i. a civilisatórius assimilatio rendszere, melyet a hódítások folytonossága, tervszerűsége s az egész akkor ismert világra kiterjesztése létesített — úgy a mint azt a római genius hosszas előkészület után megvalósította — Homer korában s még jóval későbbben is ismeretlen volt. Mikor végtére eléggé appreciálható lett, a római világ tetőpontján, akkor már az ó-kor életrende maga is végét járta, s a római fenséges politika Homer legméltóbb utódjának, az érzelmes és gyengéd Virgilnek csak néhány gyönyörű és mély jelentésű verset inspirált, melyek méltó összefoglalását képezi e jellemzetes hemistichium: *Pacis imponere morem*.

Bár az uralkodó előítéletek épen nem kedvezők e föltevésnek, nem habozuuk kimondani, hogy a középkor társadalmi rendszere, természeténél fogva, sokkal kedvezőbb lett volna az ó-korinál a szépművészetek fejlődésére, ha e rendszer a kellő időtartamig maradhatott volna fenn. Igaz más oldalról, hogy nem az uralkodó hitben gyökerezett e kedvezőbb helyzet oka; sőt egyenesen e hit anti-aesthetikus voltának tudandó be az a különös következtetés, hogy a kereszténység dogmáin keresztül s mintegy fejük fölött a polytheistikus mythológiában kerestek inspiratiót e kor művészei. A monotheistikus hit mindenkinek egyéni s e földön el nem érhető, chimaerikus czélt tűzvéni ki, nem kedvezhetett más költészetnek, mint annak, mely a személyi existenciára szorítkozott, de a melyet azután legbensőbb emótióiban csudálatraméltó mystikus remekművek idealizáltak, a melyekben egyedül a nyelvezet volt hiányos. Ezek közül első helyen áll a Kempis Tamásnak tulajdonított *Krisztus követése*, mely nem egyéb mint költemény kötetlen beszédben. Minden más

tekintetben a catholicismus csak annyiban kedvezett a szép-művészetek kifejlődésének, hogy előkészítette a talajt kedvezőbb fogadtatásukra, mikor a saját regimejének kellő megerősödése után a papi osztály csodálatraméltó gyakorlati tapintata képessé tette ellensúlyozni a keresztény doctrina értelmi és morális visszasságait, melyek a képrombolási és egyéb vitákban elég evidentiával jelentkeztek.

De a mi a középkor sociabilitását illeti, kétséget nem szenved, hogy sokkal aesthetikusabb volt mint az ó-kori. Bár a nyilvános élet megtartotta most is hadi jellegét, mindamellett a moralitás sokkal magasabb fokát engedte meg — s a költészetre is jóval alkalmasabb lett — az által, hogy a támadó, hódító tendentia helyt adott a védelmi hadakozás rendszerének, legalább nagyban és általánosságban. Mert hisz a feudalis rendszer, a vele járó hatalom-eloszlással s vág souverainitási elvekkel, majdnem lehetetlenné tette a nagyobb actiók megindítását. A nők nagy fokú emancipatiója végre lehetővé tette ekkor a családra vonatkozó emotiók minden fájának kifejlését. A személy méltóságának, a becsületérzés új s az ó-korban teljesen ismeretlen érzelmének fejlődése — mely mindamellert megfért a társadalmi áldozatkészséggel is — lehetővé tette az egyéni existentia teljes idealisatióját. Nem lehet csodálni, hogy a lovagrendszer bámulatra méltó intézménye, a mely összegezte magában a középkor e hármas karakterét — legjobban természetesen a Nyugaton — mindenhol szabad aesthetikai fellendülést eredményezett, a mely sokkal általánosabb elfogadtatásra talált mint bármely előbbi korban. De ez az általános impulsio, a modern művészetnek igazi, bár legtöbbször félreismert kútforrása, nem tarthatott elég hosszú ideig. Tudnivaló ugyanis, hogy a középkor minden tekintetben csak egy óriási átmeneti állapotot létesített. Mikor a nyelvek és a társadalom eléggé kiképződtek arra, hogy e társadalmi rend aesthetikai képessége maradandó termékek

létrehozását megkísérelje, ugyanakkor a katholiko-feudalis rendszer már gyökerében módosulást szenvedett a negatív, kritikai mozgalom folyton növekvő befolyása által. A művészet tehát kényszerítve volt oly hitrendszert s oly erkölcsöket idealizálni, melyeknek mélyen érzett hanyatlása úgy a költőt, mint közönségét megfosztotta volt a benső meggyőződés és együttérzés amaz ellenállhatatlan hatalmától, mely minden nagy aesthetikai tartós hatás nélkülözhetetlen feltétele.

A hosszan tartó, bomlási forradalmi korszak, mely bennünket a középkortól elválaszt, a mondott impulsio folytonos hanyatlásához még a tényleges bomlási folyamat szülte közvetett negatív, kritika és rombolás izgalmát is hozzácsatolta, melyből fokonkint és hovatovább minden értelmi és társadalmi befolyás kivette részét. Bár a művészet a negatív rendeltetést soha sem fogadhatja el teljesen normalis viszonyok között, e fejlődési fokán annyira érezte szükségét annak, hogy a kereszténység járma alól felszabaduljon, hogy kezdettől fogva lényegesen hozzájárult a modern szellemi emancipatio létrejöttéhez. A nagy Dante páratlan alkotása tisztán föltünteti e két ellentétes impulsio kivételes összeműködését. Ez anti-aesthetikus helyzet, a melyben minden átváltozott, sőt természetéből kiforgatott, mielőtt még idealisáltathatott volna, a művészetet arra kényszerítette, hogy mesterséges kibuvót keressen e visszás helyzetből, s ezt megtalálta az ó-kori típus emlékeinek felelevenítésében; mert állandó és jellemzetes erkölcsöket — miket hiában kutatott maga körül — csakis ott találhatott fel. Az ó-kori classikus életrend így, több századon keresztül, egyedül s akadálytalanul dirigálhatta a szépművészetek fellendülését a Renaissance alatt — ez utóbbiak azonban híjával voltak az eredetiségnek s a népszerűségnek, mely a középkort oly kiválólag jellegezte. Hogy mégis ily kedvezőtlen helyzet mellett annyi jeles remekmű keletkezhetett a szépművészetek minden ágában, — az legjobban dokumen-

tálja az esztétikai funktióknak az emberi természetben veleszületett, spontan létezését. Mióta ez a mesterséges lendület mindenütt kimerült, a negatív eszmemozgalom a művészetnek csak egyetlen nagy, hár mulandó operatiót hagyott fenn, t. i. magának a *kételynek* idealisatióját. A művészet e végső, rövid időig tartó megnyilatkozásának rendeltetése, a mint azt főleg Byron és Goethe gyönyörű költeményeiben kitűnik, nem más, mint hogy a teljes szellemi emancipatiót, mely a római hódoltság nyomában keletkezett katolikus nyugati nemzetek körében már megizmosult, a protestans világra is kiterjessze.

Multunk történetének helyes appreciációja világosan föltűnteti azt a tényt, hogy az esztétikai lendület inkább az emberiség spontan tendenciáinak következménye, mint bármilyen rendszeres impulciónak. Idáig az emberiség fejlődési folyamatában ez impulsio értelmi feltételei és a socialis feltételek soha és sehol nem valósultak meg egyidejűleg. Manapság meg épen mind a kettőnek hijával vagyunk. Mindamellett semmi sem nyilvánítja esztétikai tehetségeink hanyatlását, mint azt némely pessimista böles el akarná hitetni velünk. Mert épen ellenkezőleg a művészet nemcsak egyre nagyobbodott, győzelmeskedve az útjába gördített akadályokon, hanem mindinkább szerves kiegészítő része lett az egyéni, családi s társadalmi életnek. Az ó-korban egy csekély számú, kivételes közönségnek, a szabad állampolgároknak lévén feltartva, annyira kívül esett az akkori életrenden, hogy az általa nyújtott élvezet nem is szerepelt a jövő életet illető utópiákban sem. Jellemző például arra a tényre, hogy a művészet nem szerepelt mint lényeges tényező az ó-kori közéletben, az, hogy Plato ismeretes politikai utópiájában a költőket egyenesen kizárta ideális államából. A középkor a nép minden osztályában kifejlesztette a hajlamot az esztétikai tehetségek naiv művelésére, mint gondüző s vigasztaló tényezőre. Ugyanez a foglalkozás a túlvilági élet legfőbb élve és gyakorlata gya-

nánt is szerepelt. Majd később a társadalom valamennyi osztálya hovatovább inkább megízlelte a művészet nyújtotta nemes élvezetet, még pedig elsősben a költészetet, majd a specialisabb művészeteket s főleg a zenét. Úgy hogy hivatott — vagy legalább annak tartott — művelői mindinkább növekvő befolyást nyertek, úgyannyira, hogy napjainkban még politikai fölényt is tulajdonítottak nekik, mely pedig functiójuk természetével homlokegyenest ellenkezik.

Mind eme jel együttvéve arra mutat, hogy az időszakot, melyben az emberiség aesthetikai fellendülésének teljét éri el, a jövőben kell keresnünk, a mult erre nézve, valamint minden egyébben, csak elkerülhetetlen előkészület gyanánt szolgált. Azaz más szóval, az emberiség hosszadalmas, több mint harmincz százados gyermek- és serdültkora után értelmi és morális férfikorát érvén el, kezébe veszi az aesthetikai kultura rendszeresítését s azt méltóan betetőzi, csak úgy mint a vele egyközűleg haladó tudományos és ipari culturát, melyek szintűgy monnón a desorganisatio világos jeleit tüntetik fel napjainkban. A jövő teendője lesz, hogy helyesebb theoretikai alapon újra felvevén a középkorban megkísérlett nagy társadalmi constructiót, egyúttal felújítsa a bámulatos aesthetikai föllendülést, melyet a classikus reactio akkor félbeszakított. E constructio ilyenéknép reorganisálva levén, ezentúl mindinkább csak megerősödhetik és fejlődhetik, mivel alapjában solidaris, még pedig úgy spontan módon, mint rendszeresen, az emberiség jövődő és végleges életrendjével, úgy mint a positivismus azt contemplálja. Vizsgálatunk a következőkben arra terjed ki, mennyiben felel meg a positivismus mint a jövő synthesise e nagy feladatnak.

III. A művészet rendeltetése a jövő életrendjében.

A positivismus, szerintünk, elsőben is azért nélkülözhetlen szükséges a modern művészet fejlesztésére, mert az eddig létezett philosophiai és társadalmi doctrinák közül az egyedüli, mely teljes demonstratio alapján kútforrása lehet a szilárd és közös meggyőződéseknek, a melyek viszont alapját képezhetik a charakteristikus és tartós erkölcsöknek. E két előzetes feltételt egyaránt be kell tölteni úgy az aesthetikai mű értelmezőjének, mint a közönségnek, hogy a művészet igazán megfelelhessen hivatásának, azaz hogy az emberi lét minden fokozata: a személyes, családi és társadalmi élet egyaránt valóban idealisálható legyen. Csak azok a kedélyi emotiók bírnak aesthetikai értékkel, a melyek egyfelől mélyen átérzettek, másfelől pedig spontán módon visszhangot keltenek az emberiség nagy zömében. Oly korszakokban, mikor a társadalom híjával van minden értelmi és moralis jellegnek, a művészet, melynek hivatása épen az volna, hogy ez utóbbit szem elé állítsa, szintén nem tűntethet fel olyat, és akkor tiszte oda reducálódik, hogy többé-kevésbé összefüggéstelenül kultiválja az emberi természet integráns részét képező aesthetikai képességeket, melyek akkor sem maradhatnak tétlenségre kárhóztatva, mikor semmi nagy czél nem tűzethetik eléjük. Ez egyik alapja a positivismus létjogosultságának a művészetben.

De most azt kell kimutatnunk, hogy a positivista reconstructio tényleg kedvező a szépművészetek fellendülésének azzal is, hogy érvényre iparkodik juttatni azokat a véleményeket és erkölcsöket, melyek a művészetek igazi termő talaját s atmosphaeráját képezik.

Erre nézve bajos aesthetikusabb életrendet elképzelni annál, a mely az érzelmet proclamálja az életharmonia, az

emberi egység nélkülözhetlen alapjának és a mely egész létünknek egyetlen célja gyanánt a minden rendbeli, de főleg a morális tökéletesedést tűzi ki. Igaz, hogy a positivismus alapja — a tudományokból elvont philosophia — szigorú és rideg abstractiók hosszú sorozata, de e nélkülözhetlen coordinációnak alattomban értetődő célja nem más, mint hogy az emberi természetben az együttérzést (*sympathia*) s az összehatást (*synergia*) izmosítsa az által, hogy megdönthetlen meggyőződésekre alapítja az erkölcsiséget s a tevékenységet. Minden egyes embernek legfőbb élvezetét abba helyezvén, hogy embertársának boldogságában közreműködhetik, a positivismus végre a művészetnek legmegfelelőbb rendeltetését a jóakaró érzelmek cultiválásában látja; mely utóbbiak természetesen sokkalta aesthetikusabbak, mint a gyűlölködés s az elnyomás érzelmei, melyeket eddig majdnem kizárólag zengett a költészet. Ezzel a költészet a végleges életrend szükséges kiegészítő részévé lesz és oly méltóságra emelkedik, a minőre az előbbi korok példát nem nyújtanak.

Mindamellet, hogy a positivismus eredete a tudományokban gyökerezdik, az általa contemplált jövő életrendben a tudomány szerepe az őt megillető tisztre reducálódik, t. i. arra, hogy az emberi bölcsesség objectiv alapját megszerkeszse s a művészetnek és az igazi tevékenységnek a szükséges alapzatot biztosítsa, legfőbb gondoskodásunk tárgyait ezentúl csakis ez utóbbiak képezvén. Az absolut helyébe mindenütt a viszonylagost (relativ) tevén, mindent az emberiségre vonatkoztatván, az *igaznak* tanulmányozását arra szorítja, a mit a *jó* és a *szép* szükségkép megkövetel. Mihelyt e rendeltésen túlmegy, a tudományos culturát úgy tekinti, mint a mely hiábavaló, céltalan contemplációival eltérít bennünket az emberi lét legfőbb céljától, úgy is mint egyéneket, úgy is mint collectivitást. Az idealisatio szükséges alárendelése a valóság alá nem akadályozandja meg a művészetet, hogy

kedvező visszahatást ne gyakoroljon a tudományra, még pedig oly rendszerest, a minő az absolut eszmék uralma mellett eddig lehető nem volt. Még a legegyszerűbb tüneményekben is, mihelyt elértük az igazságnak azt a mérvét, a mely szükségleteink szempontjából elegendő, azontúl mindig marad többkevesebb szabad terünk, melyet arra fordíthatunk, hogy tudományos conceptióinkat lehetőleg szépítsük. Így az astronomiából véve egy példát: miután felismertük, hogy a föld tengelyének hajlása az ekliptika síkja fölött minő módosulást idéz elő létföltételeinkben, vagyis az évszakok theoriáját, szabadságában áll a költői phantasiának utópiákat alkotni arra nézve, miként módosulna a földi élet, ha ez astronomiai kényszerűség valamilyen — gondolatilag nem is lehetetlen — módon megváltoznék. Úgy mint azt Milton főséges költeményében meg is kísérlette, mikor a földtengely elhajlítását a bűnbeesést követő büntetés gyanánt tüntette föl. Azonban a szépnek az igazra gyakorolt visszahatása főleg a magasabb, az emberiségre vonatkozó tudományszakokban foglal helyet. A praecisio itt kevésbé szükséges és kevésbé fontos lévén, az aesthetikai szükséglet szerint nagyobb mérvben módosíthatjuk a tudományos conceptiókat, például a főbb történelmi típusok megszerkesztésében. Szóval egész létünk a minden oldali és mindennemű tökéletesedésünknek lévén szentelve, természetes előszeretettel karolandjuk föl az értelmi cultura ama fajait, a melyek legalkalmasabbak a bennünk lakozó s a természet adományozta tökéletesedési ösztön kifejlődésére hatni.

Az előadott elveket a positivismus főleg a nevelés újjászervezésében valósítja meg. Szükséges lesz tehát néhány szóban jelezni, hogyan alakul majdan szerinte a jövőben a nevelés. Ez, mint a fentebbiekből már sejthető, inkább aesthetikai, mint tudományos jellegű lesz, a mint az emberi evolutio igazi theoriája mintegy szükségképen jelzi. A tudomány

csak azért lép közbe, hogy rendszeresítse, a mit a művészet már spontan módon vázolt, az érzelem közvetlen befolyása alatt. A mint az emberiség történetében az aesthetikai lendület megelőzte a tudományok fejlődését, ép úgy kell annak végbemenni az egyéni nevelésben is, a mely utóbbinak szükségképen vissza kell tükröznie az összesség fejlődésének menetét és phasisait. Ez elv hallgatag beismerése képezi mostani nevelési rendszerünknek, egyéb számos fogyatkozásai mellett, egyetlen észszerű mozzanatát. Tudjuk azonban mindnyájan, hogy a valóságban mennyire illusorius marad ez az elv. s hogy a jelenlegi iskolarendszernek egyetlen eredménye az, hogy a szépművészeteket s főleg a költészetet alaposan megütáltatja a növendékekkel. Annyira, hogy az iskola falaiból kikerülve, a fiatal embernek első dolga sutba dobni a classikusokat s minél hamarabb feledésbe temetni a nagy fáradsággal és gyötrelemmel szerzett hiányos ismereteket. Csak mikor az iskolai nyűg emléke az idő folyamán elmosódik, akkor keresnek csak — még pedig aránylag mily kevesen, tudjuk — a régi és modern költők műveiben szórakozást, üdülést, vigaszt az élet sivársága ellen. A positivista nevelési rendszer az eddigi hibás alapon megkísérelt aesthetikai nevelést helyesebben szervezi. Zsenge koruktól fogva megismerteti a gyermekeket, még pedig osztály- és nemi különbség nélkül, az igazi költészet remekeivel, és pedig nemcsak a hazaiakra szorítkozik, hanem az összes nyugati nemzetekét is felkarolja, lehetőleg az eredeti nyelven. Tudvalevő, hogy e korban, mely a pubertásig terjed, a nyelvek elsajátítása mily könnyű a gyermeki értelemnek, s más oldalról a költészet s általában a művészetek iránti fogékonyság mily nagy mérvű. Az aesthetikai lendület pedig csak úgy lehet igaz és teljes hatását csak úgy éri el, ha először is azokra a productiókra alkalmazkodik, melyek az emberi sociabilitást vázolják. Az aesthetikai nevelésnek kiegészítőjét képezi azután

az ó-kori élet eredeti idealisatiójának közvetlen szemlélete, az általa teremtett remekművek minden nemének bemutatása által.

Természetes tehát, hogy a nevelés nem szorítkozik az alapvető művészetre, hanem a specialis művészetekre is, melyek a hangok és alakok közvetítésével fokozottabb energiával fejezik ki az emberiség főbb aesthetikai alkotásait. Ilyenformán az aesthetikai contemplationnak és meditacionnak — a vele járó gyönyörködésen kívül — még az a rendeltetése a positivista szellemű általános nevelési rendszerben, hogy előkészítse a tulajdonképeni tudományos contemplatiót és meditatiót. Az egyénnek úgy mint az egész fajnak nevelésében a képek combinatiója kell hogy alapjául szolgáljon a jelek (symbolok) combinatiójának, mely utóbbiak kezdetben nem is voltak egyebek mint módosított képek, a mint ezt például a hieroglyphák fokozatos átalakulása írásjegyekké világosan mutatja. A művészetnek az a tulajdonsága, hogy mindazt kialakítja, a mi bármilyen szakmában érdeklődésünket fölkeltetheti, eredményezi főleg azt, hogy a nevelés első spontan s a családban lefolyó szaka elsajátíttatja a gyermekkel azokat a főbb ismereteket, melyeket a későbbi, tulajdonképeni tudományos nevelési szak rendszeresíteni lesz hivatva. Ez a második szaka a nevelésnek a pubertástól a huszonegyedik élet-évig terjed és hét éven át az abstract alaptudományokat, azaz sorban a matematikát, astronomiát, physikát, chemiát, biologiát, sociologiát s a morált tanítja, mindegyiknek egy-egy évet szánpva. Az előbbeni spontan előkészület nagyban segítségére lesz a növendéknek a szigorúan tudományos disciplinák elsajátításában, de főleg a történelmi tanulmányokban. A növendékeknek ugyanis már ekkor tudomásuk lesz az egyes társadalmi phasisok költői kialakításairól s ezeknek főbb személyesítőiről.

A művészetnek a jövő nevelésében való emez alapvető részvételén kívül még egy más, szintoly nélkülözhetlen ki-

egésztő hatása is lesz, az, hogy visszatereli az egyéneket s a társadalmi osztályokat a helyes érzelmek és elvek felé, melyeket a gyakorlati tevékenység az emberekkel folyton szem elöl tévesztet. Ehhez mértén a positivismus a családi és nyilvános ünnepélyeken sokkal nagyobb mérvben folya-
modik majdan az aesthetikai benyomásokhoz, mint a tudományos fejtegetésekhez. Ez alkalmakkor az aesthetikai szempont túlnyomósága még kifejezettebben jut érvényre mint a nevelésben. Ugyanis az emberi bölcsesség tudományos alapja akkor már teljesen rendszeresítve levén, elég lesz egyszerűen reá hivatkozni, mint a hallgatók összesége előtt ismertre, és a philosophiai oktatás nem annyira a conceptióra, mint a kifejezésre helyezendő a fősúlyt, — ennek a természete pedig főképen aesthetikai.

Szükséges, hogy a nyilvános ünnepekre nézve egyet-
mást elmondjunk. A mióta a catholicismus a Nyugaton többé-
kevésbé nyílt hanyatlásban van, tulajdonképeni ünnepek nem is igen léteznek. A francia forradalom egyéb számos szerves alkotásai között iparkodott e hiányt is pótolni és tisztán polgári jellegű ünnepeket rendezni. Tudjuk a történelemből, hogy az Ész cultusán kívül a főbb astronomiai tünemények, úgy az emberi természet legnemesebb mozzanatai: az erény, a hazaszeretet, a hitvesi hűség stb. ünnepeit instituálta a nemzeti Convent, s ezekben helyes ösztönrel felismerte a művészet szerepét, mint a nyilvános ünnepek főbb alkotó elemeit. E kezdeményezésnek azonban semmi maradandó hatása nem volt mert hiányzott a legfőbb kellek, t. i. egy a világi hatalomtól, független szellemi, más szóval philosophiai fensőbbség consecratiója, e nélkül pedig a politikai hatalom magában az ily dolgokban incompetens. Minden néven nevezendő ünnep ugyanis valóságosan létező érzelmek ünnepélyes megnyilatkozásában állván, a spontaneitás képezi azoknak nélkülözhetlen feltételét. A világi hatalom tehát erre nézve tökéletesen illetéktelen, de

sőt a szellemi auctoritás is csak annyiban folyhat be az ünnepek rendezésére, a mennyiben a sua sponte létező hajlamokat rendszeresíti s önkényt elismert tekintélyének súlyával szentesíti. Ez utóbbinak tiszte pedig majdnem kizárólag aesthetikai lesz. Mert minden ünnep, legyen az magános vagy nyilvános jellegű, alapjában nem egyéb művészeti alkotásnál, a mennyiben rendeltetése az illető alkalomnak megfelelő érzelmeknek akár vocalis, akár mimikus alakban való idealisatiója. Nem is igen képzelhető ennél aesthetikusabb functio, mert megnyilatkozásában reászorul a legtöbb esetben a négy specialis művészeti ág lehetőleg benső combinatiójára. az alapvető művészet, a költészet, elnöklése alatt. Innét van az, hogy a hatóságok ily esetben rendszerint, lemondván a hivatalból őket megillető felsőbbbségről, a művészi elemnek engedik azt önkényt oda. és igazi költők hiányában egyszerűen festőket vagy szobrászokat ruháznak fel a rendezői tiszttel.

Hogyan fogja fel a positivismus az ünnepek rendezését s milyen eszközökkel akarja hatalmas társadalmi befolyását újra feltámasztani, annak fejtegetése nem tartozik a jelen értekezés keretébe. Erre nézve az olvasót egy régebbi munkálatomra utalhatom.¹ Csak még azt kívánom itt röviden jelezni, hogy minő új általános eszközt bocsát a művészet rendelkezésére, melylyel társadalmi szerepét s méltóságát meg-edzheti: az eddig alig érintett történelmi múlt összeségének kellő szellemben való kiaknázása által.

Említve volt már, hogy az újabkori költészet a renaissance óta, modern inspiratio híjával levén, a clas-sikus impulsio hatása alatt az ó-kor nevezetesebb typusait s az Emberiség megelőző phasisait volt kénytelen idealizálni. Így Corneille összes drámáit a különböző római korszakok

¹ *A positivismus mint vallásrendszer.* Budapest. 1892. Révai Leó. Lásd a Cultusra és Régimere vonatkozó fejezeteket.

vázolásának szentelte. E gyönyörű remekművek, fájdalom, majdnem teljesen ismeretlenek nálunk. E század elején a történelmi szellem mindinkább növekvő befolyása több rendbeli epikai alkotásoknak adott létet, melyek, bár kevesebb tökélyvel, a későbbi korokat, különösen a középkor s a modern aera elejét rajzolták. Ezek közül legjelesebbek Walter Scott és Manzoni kiváló remekművei. De ez elszigetelt megnyilatkozások csak halavány fogalmat adhatnak arról, hogy az aesthetikai genie mire lesz képes, ha az egész mult — s a jövő is — megnyílik a költészeti inspiratio előtt. Ez pedig csak most lehetséges, miután előbb a philosophiának kellett a multak igazi jellegét földeríteni, a mint ezt a positiv történelmi felfogás megtette. Mert addig a theologia s a metaphisika absolut felfogása lehetetlenné tette a különböző történelmi phasisok kellő megítélését s még sokkal inkább azoknak méltó idealizálását. Hogyan is lehessen például egy őszinte, meggyőződéses monotheistától követelni, hogy helyesen felfogni és sikerrel vázolni legyen képes a fetisistikus vagy polytheistikus korszakok szellemét és erkölceit? A positiv légkörben nevelkedett költő ellenben, hozzá lévén szokva a megelőző korok historiai levezetéséhez, filiatiójához, módjában lesz azonosítani magát bármely korral nemcsak, hanem rokonszenvűnket fölkelteni azok iránt a phasisok iránt, melyeknek megfelelő egyenlegét mindenki saját egyéni fejlődésében megtalálja. Az új művészet hivatva lesz tehát kivétel nélkül minden megelőzött kort mintegy újra feléleszteni, holott eddig (főleg a keresztyénség szűkkeblű felfogása következtében) csak e korszakok némelyike nyert kellő idealizálást Homer és Corneille remekműveiben. Ezt pedig annál nagyobb aesthetikai hatással teheti majdan, mert a közönség is, világnézete s értelmi és erkölcsi megújhodása folytán, képesebb lesz alkotásait megérteni és élvezni. Az így létrejövendő poetai alkotások, a mint egyrésről az általános nevelési rendszer-

ben találnak majdan megrendíthetlen alapot, másfelől rendeltetésök is magasztos leszen. Az Emberiség rendszeres cultusának szolgálván közvetítőül, megkönnyítendik és elősegítendik valamennyi socialis phasis helyes megítélését és kellő dicsőítését.

De az új életrend nemcsak tökéletesebb eszközöket szolgáltat a művészetnek, hanem jobb organumokat is, megszüntetvén a fonák specialisatiót, mely mindinkább lábra kap a művészet minden terén, holott homlokegyenest ellenkezik az aesthetikai és költői genius igazi tendentiájával, mely kétségbevonhatlanul synthetikus.

A positivista nevelés — minden osztályra egyaránt kiterjesztvén a tudományos ismeretek rendszerét — hivatva lesz ekképen új lendületet adni az igazi költői hivatásnak. Mivelhogy csakis azt lehet festeni s idealizálni, a mi közforgalmú lett s mintegy vérünnké vált, a költészet mindenha valamilyen philosophián alapult. Akár helyes, akár téves lett legyen ez, az a tulajdonsága minden esetre megvolt, hogy képes volt gondolatainknak és érzelmeinknek egységes és állandó irányt szabni. Vagy ki merné kétségbe vonni, hogy az igazi nagy költők, Homertól és Virgiltól Danteig, Corneilleig és Miltonig mind be voltak avatva a korokban létező tudományban és philosophiában? Kell, hogy az aesthetikus genius mindent felfogott legyen, mielőtt ráadhatná magát arra, hogy mindent reproducáljon. Még korunkban is, a mikor a fejtelenség, az anarchia tetőpontra hágott és a specializálás egészen az absurdumig vitetett, úgynevezett költőink, bár a philosophia iránt bizonyos lenéző megvetést negélyeznek, alapjában nem tesznek mást, mint e nélkülözhetlen kelléket régi, idejét mult theologiai és metaphysikai rendszerekből kölcsönzik. Ezenkívül az üres specialis nevelés, melyben részesülnek s mely arra szorítkozik, hogy a formulázást, az előadási képességet tökéletesítse, eszme és alap nélkül, ép oly káros hatással van szellemökre, mint szívökre. Mert minden mélyebb meggyőző-

dést lehetlenné tévén rájok nézve, arra kárhoztatja őket, hogy a művészet technikus részében bizonyos gépies ügyességre tegyenek szert (a rímek és a szólamok hangzatosságában), de a mi a művészet igazi jellemző vonása: az idealisatio, arról kevés vagy éppen semmi fogalmuk sincs. Ennek a körülménynek köszönhetjük azt a töméntelen mennyiségű versfaragót, vulgo: fűzfapoétát, kik mind híjával vannak az igazi költői hivatásnak, s csak arra valók, hogy határtalan becsvágyukkal zavarják a társadalom egyensúlyát. És ez nemcsak a költészetre nézve áll, hanem talán még fokozottabb mérvben a négy specialis művészetre is. Ezekben a nevelés még sokkal technikusabb jellegű lévén, sokkal sajnosabb eredményeket szül, főleg oly egyéneknek, kik mást nem élveznek. Semmi sem mentheti tehát föl a művészeket vagy a művészi hajlammal bírókat attól, hogy a többi embertársaikkal közös általános nevelési rendszerben résztvegyenek.

De éppen az által, hogy, a mint kifejtettük, a jövőendőben az általános nevelés alapjában gyökeresen aesthetikai lesz, fölöslegessé válik majdan ekkor minden specialis előkészítés. Semmiféle más foglalkozási kör nem nélkülözheti jobban a specialis oktatást, a mely a művészekben legfőlebb kiölheti az annyira szükséges eredetiséget, a technikai munka elfojtván az aesthetikai lendületet. Még a négy specialis művészi ágban is a minimumra lesz reducálható a professionalis nevelés; ellenben azok is, csak úgy mint az ipari ügyesség, egyszerű gyakorlat útján lesznek elsajátítandók, a melyben a szolgálai, majd később a szabadabb utánzásnak jut a főszerep. Lehetne-e e szabályra meggyőzőbb bizonyítékot felhozni, mint a nyilvános zenei és festészeti iskolákat, akadémiákat, a melyek köztudomás szerint mindig s mindenütt képtelenek voltak eredeti s magasabb színvonalon álló művészeket producálni. Ellenkezőleg a velök járó morális veszélyen, a hiúság kifejlesztésén kívül, ez intézmények legfőlebb megakaszthatják az

igazi aesthetikai hivatás kifejlését. Tehát ismétlem, a költőnek s a művészeknek általában semmi szükségök nincs specialis nevelésre; sőt épen ennek a hiánya tág teret hagy az igazi talentumoknak, s ezekben valamennyi művészet iránti érdeklődést egyformán felkeltheti. Mert valamint a művészetek mind egymással rokonsági viszonyban állnak, úgy előljáróban is gyanús szemmel tekintendő az olyan aesthetikai hivatással kérkedő egyén, ki csak kizárólag egy művészeti ágra szorítja tehetségét. A nagy mesterek, minden korban, még a renaissance századában is, egyetemes arravalóságot mutattak a művészet minden ágára nézve. Talán fölösleges e tekintetben — a görögökről nem is szólva — Leonardo da Vinci, Michel Angelo s Rafael bámulatos sokoldalúságára hivatkozni. E sokoldalúság hiánya jelenkori művészeinkben már egymaga elegendő volna tőlük az igazi aesthetikai fölnyit megtagadni; ha nem tudnók is, hogy napjainkban a művészet mennyire híjával van úgy a társadalmi rendeltetésnek, mint a philosophiai vezetésnek. Az egyszerű nézők, — azaz a közönség — arra lenne hivatva, hogy a művészeti termelés minden fajtát élvezze s appreciálja, s csak 'maguknak a művészeknek lenne meg a szabadalmuk, hogy egyetlen művészeti ágra szorítkozzanak? Azt hiszem, e pretensiót, egy kis gondolkozással, mindenki absurdumnak fogja találni.

Hogy az aesthetikai functiók, az eddigi specializálás s külön, zárt testületek által való művelés helyett, egy távolabbi vagy közelebbi jövőben, a szellemi azaz philosophikus hatalom kiegészítő részévé kell hogy legyenek. Ez egy kis historiai visszatekintés segélyével még világosabb lesz. A régi tiszta theokratiákban ugyanis (minők az egyiptomi, chaldaei és indiai), melyek az emberi evolutio kiinduló pontját képezik, két főbb létkör tűnik szemünkbe, t. i. a gyakorlati tevékenység s a contemplativ lét köre. De a különböző szellemi, speculativ functiók ugyanazokban az organumokban voltak

központosítva s a nélkül, hogy a szorosabban vett tudományos és aesthetikai képességek s hivatások el lettek volna különítve. Való igaz, hogy ezeknek szabadon és különleg való művelése nélkülözhetlen kellék volt, abból a célból, hogy korlátlanul fejlődhessenek; de nem kevésbé igaz, hogy ez ellentétben volt az igazi renddel, mely nem enged meg más megkülönböztetést, philosophiai és társadalmi szempontból, mint a theoriát és a praxist. Kell tehát, hogy új combinatio jöjjön létre, tökéletesebb alapon mint az, mely a primitiv ó-korban már létezett, az összes theoretikus képességek egy kévébe való egybefűzésére. Mert elszóródásuk folytán az üdvös befolyás, melyet az activ élet minden nyilatkozataira gyakorolni hivatvák, csorbát szenvedne. Csakhogy historiai szempontból ez a végleges fusio csak az után jöhet létre, hogy a különböző főbb ágak külön s részletesen nagy lendületet vettek. Ez a szükséges előkészítési korszak pedig betöltötte az egész hosszú időt, mely bennünket a theokrátiától elválaszt. A művészet előbb szakadt el a közös törzstől mint a tudomány, mert fejlődése is gyorsabb s jellege függetlenebb. Homér idejében a papságnak aesthetikai functiói már megszűntek, bár a tudományok művelését még monopolisálta ekkor s később is egész a tulajdonképeni philosophusok fel-tünéseig (a hét görög bölcs, Pythagorás, Anaximander, Heraklit, Solon, Plato, Aristoteles), kiket nem sokára a tisztán kizárólag tudósok követtek nyomon (Hippokrates, Euklid, Pappus, Archimedes, Hipparchos, Plutarchos, Plinius). A specialitás uralma, melynek igazi jogosultsága az iparra szorítkozik, ilyenformán kiterjedt előbb a művészetre, majd a tudományokra. Ekkor meg is volt haszna, a mennyiben lehetővé tette a szellemi cultura egyes ágainak szabad fellendülését, miután sikerült széttörniök a theokratia bilincseit, mely fejlődésüket elnyomással fenyegette. Manapság azonban s a közel jövőben a szétszóródás és specialitás regímeje, ha kel-

letén túl terjed, egyik legfőbb akadályává lesz a normális életrendnek, melyet a különböző átmeneti korszakok előkészítettek. A különféle értelmi és esztetikai functiók combinatiója egy új elv szerint, a föntebbiek értelmében, első és fő feltétele a jövő regenerationak.

Ha elfogulatlanul vizsgáljuk a szellemi hatalom kezelőinek functióit — vonatkozzanak azok akár a nevelésre, akár a tanácsadásra — csakhamar felismerjük, hogy azok kellő betöltésére ép oly szükséges az esztetikai képesség, mint a tudományos képzettség. Mert ha már a nagy közönség részt kell hogy vegyen e kettős eszmemozgalomban, hogyan maradhatnak tőle idegenek azok, kik hivatva vannak azt irányítani és vezetni: azaz a szellemi igazgatás organumai? A különbség e két irányzat között abban nyilvánul, hogy míg a tudományos functio rendszeres tanulmányt tesz szükségessé, addig az esztetikai hivatáskör spontan műveléssel is betölthető, kivéve a specialis forma-művészeteket. De e hivatáskör kizárja a külön, permanens művelőket, vagyis a tulajdonképeni művészeket, mert legfőbb hatékonysága éppen a productiók jeles voltában gyökerezik, a melyek ha egyszer létrejöttek, örök időkre megtartják hatásukat, mely abban culminál, hogy bármikor és bárhol módot szolgáltatnak a magán- és közéletben nyilvánuló érzelmeket idealizálni és formulázni. Elegendő tehát, hogy az általános nevelési rendszer egyaránt képesítse úgy a művészeti termelőket, mint az azok élvezésére hivatott közönséget, hogy a tökéletes műveket felismerje és felkarolja, a középszerűeket pedig kiméletlenül sutba vesse. Úgy hogy a társadalom minden osztályából különbség nélkül támadhatnak megfelelő organumok, az új és kivételes szükségleteknek megfelelő érzelmi nyilvánulások kellő kifejezésére, bár a normalis organumok mégis a szellemi hatalom szervei köréből kerülnek majdan ki.

Itt még egy lényeges pontra kell rámutatnunk, arra,

hogy alapjában nem létezik fundamentalis elkülönülés, összeférhetlenség a tudományos és aesthetikai genius között; ezek csakis annyiban különböznek, a mennyiben a combinatio az utóbbinál idealis és concret jellegű, míg az előbbinél abstract és realis. Mindkettő analytikus úton halad előkészítő munkálkodásában, végleg pedig synthetikus összefoglalás az eredményök. Az a theoria, mely összeegyeztethetlen voltukat hangsúlyozza, csak egy bizonyos átmeneti állapotra vonatkozólag találó és, mint minden metaphysikai doctrina, absolut jelleget kölcsönöz egy átmeneti, muló stadiumnak. Annyi bizonyos, hogy e két irányzatnak a multban sohasem voltak azonosak az organumai, de ez csak azért van, mert egyidőben egyszerre mindkettőt betölteni egy ember nem volt képes. Ugyanis tény, hogy minden olyan társadalmi korszak vagy helyzet, a mely nagy philosophiai vagy tudományos erőfeszítéseket kíván, nem alkalmas igaz és nagyarányú aesthetikai lendület megteremtésére, azon egyszerű okból, mert az alapvető fogalmak és vélekedések újonnan való kidolgozása a főkéllék olyankor, holott a művészeti felvirágzásnak nélkülözhetetlen feltétele épen a vélemények rendületlen szilárdsága. Innét van az, hogy a mult tanulmányozása kivétel nélkül azt mutatja, hogy a költészetben észlelhető nagy fordulatok, vagy, ha úgy tetszik: forradalmak, mindig nyomában jártak a philosophiai nagy mozgalmaknak, de soha meg nem előzték, sem együtt nem léteztek. Ha figyelemmel vizsgáljuk az értelmi fejlődés főbb típusait a multban, könnyen meggyőződhetünk arról, hogy a szerint, a mint a korszak, melyben éltek, alkalmasabb vala egyik vagy másik foglalkozási kör lendületére, egyforma sikerrel művelték volna akár a philosophiát, akár a költészetet. Semmi kétség nem lehet az iránt például, hogy Diderot aesthetikusabb korban mint a mult század volt, nagy költő lett volna, csak úgy mint Goethe, más korban és milieuben, kiváló philosophus leendett. Mindazok a tudósok, kik nagy inductiv vagy deductiv

tevékenységet fejtettek ki, szembeszökő indiciumait tüntetik fel a poetikus arravalóságnak. Legyen az inventio akár abstract, akár concret, akár iparkodjék a valóságot felfogni vagy azt idealizálni, alapjában egy és ugyanazon agyi funkcióról lehet csak szó, melyre nézve a rendeltetés változik csupán; úgy azonban, hogy ugyanabban az egyénben mindkettő jelenléte egyenlő s kiváló intensitásban majd sohasem volt észlelhető eddigelé. A nagy Buffon synthetikus genieje mintegy előre jelzi a jövő irányzatát, vagyis a tudományos és aesthetikai szellem egybeolvadását. Bossuet egy másik példáját mutatja annak, miképen egyesülhet a legmélyebb philosophiai képesség a fenséges poesis adományával. Kizárólag a társadalmi conjuncturától függött, hogy akár az egyik, akár a másik túlsúlyra kerüljön a két tehetség közül, akár az egyik, akár a másik typusban. Hazai jeleseink közül, Széchenyi bámulatraméltó politikai és practikus genieje jól megfért a művészet s különösen a költészet iránti nagy fogékonysággal, bár objective irataiban csakis az idealizálási képesség nyilatkozik meg, a formai érzéknek ellenben híjával van.

Bármennyire ellenkezésben lássék is tehát a divatos előítéletekkel, kétségtelen, hogy a philosophusok osztálya ép oly alkalmas lesz alkalom adtával a poetai tiszt betöltésére s átmenet nélkül térhetend át a tudományos ténykedés teréről az aesthetikai productio mezejére, a szerint, a mint a korszak szükségletei igénylendik. Csakis a specialis, alaki művészetekben mutatkozik majdan annak szüksége, hogy néhány válogatott mester kezében maradjon concentrálva a technikai fogások és eljárások összesége, de ezek a szellemi hatalom — vagyis a nevelő és tanácsoló philosophusok rendjének — kiegészítő részét teendik. Látható, hogy a jövő ideálja mennyire elüt a mostani, a specialitást a végletekig hajtó kor szervezetétől, a mennyiben ez a kiváló megtisztelés csakis oly emelkedett aesthetikai tehetségeknek jutand, kik egyaránt

képesek a három alaki művészetet együtt is sikerrel művelni, a mint ez a renaissance korában, Olaszthonban szokásos is volt. A philosophusok aesthetikai functiója főleg a nyilvános ünnepélyek jelenetezésében és rendezésében találandja fő alkalmazását; azonban a korszak szükségletei szerint epikai vagy dramatikai kiváló compositiók teremtésében is nyilvánul, mikor a tulajdonképeni tudományos és philosophiai functiók nem absorbeálják a kiválóbb értelmi tehetségeket. Sőt, ha az emberi élet tartama hosszabbra volna szabva, mint a mennyire valóságban van, semmi gyökeres ellenmondás nem lenne abban, hogy ugyanaz az egyén végezze e két functiót, felváltva és hosszabb időközökben. Azonban a rövid élettartam egyfelől s másfelől a fiatalos hév, mely minden kiváló productio létrehozásához nélkülözhetlenül megkivántatik, mindig útjában álland a működések ez identificatiójának a valóságban, melyet csak azért tartottunk szükségesnek jelezni, hogy a két fajta arravalóságnak lényegében való egységét hangsúlyozzuk.

A kevésbé nehéz és gyakrabban előforduló művészi compositiók tekintetében a philosophusokat előnyösen fogják helyettesíteni a nők. A specialis alaki művészetek terén kétségkívül alig fognak a nők valaha kiválóbb munkásságot kifejthetni, a mit érthetővé tesz az, hogy e művészeti ágak nagy fokú technikus ügyességet föltételeznek és hosszadalmas kiképzési időt igényelnek, a mi a női természetnek nem igen felel meg s azonfelül elfojtaná a csodálatraméltó női spontaneitást. Azonban most már a tapasztalás által is beigazolt tény, hogy a tehetséges nők sokkal alkalmasabbak a férfiaknál is mindama költői compositiók készítésére, melyek hosszas, kimerítő erőfeszítést nem igényelnek. E műfajokra fog szorítkozni a jövőben is a nők munkarésze a speculativ termelés terén, mert a szorosabban vett tudományos munkálkodás még kevésbé felel meg valódi természetüknek, mint a specialis művészetekben való teremtő alkotás. Egyes kivételek természetesen

itt is előfordulnak, de ezek csak megerősítik a szabályt; ilyen a jeles matematikus nők: Mme Lepointe és Germain Zsófia példája. Másfelől pl. a festészet s különösen a genre-képek terén is idézhetnénk néhány nőnevet. Mikor az új nevelési rendszer teljes érvényére emelkedve hosszabb ideig működésben lesz s a nőkre is kiterjeszti hatását, bizvást lehet állítani, hogy a nők lényegesen megjavítandjára költészet mindama fajtáit, melyek a személyes és a családi lét körét vázolják. Mert hisz az arravalóságnak ugyanaz a neme szerepel akkor is, midőn valamely alkotást passive élvezünk, mint midőn olyat magunk producálunk, csak épen fokbeli különbségről lehet szó a kettő közt, a mely különbség a szellemi cultura általánosodásával még lényegesen csökkenni is fog. Ha ez így van, semmi okot nem látunk arra, hogy miért ne szárnyalnak túl a nők a férfiakat mindazokban a költői compositiókban, melyekre nézve már most is alaposabb itélettel rendelkeznek. Az egyedüli költői alkotások, a melyek a nők képességeit meghaladják, nézetünk szerint, a nagy epikai vagy dramatikus költemények, melyeknek hivatása a nyilvános élet idealisatiója. Minden más tekintetben a költői productio természetsszerűleg az ő hatáskörükbe esik, s az e nemű cultura még összhangban van társadalmi helyzetükkel és természetsszerű rendeltetésökkel is, a mely nem más, mint az emberi folytonosság fentartása az új nemzedék formálása által, bár ez utóbbi alól egyes kifejezettebb hivatással bíró nők kivételt is tehetnek s tettek is. Mi sem természetesebb, mint hogy a magánélet érzelmeinek rajzával azok foglalkozzanak, a kik erre leghivatottabbak s a kik az e fajta affectióknak egyúttal legtisztább organumai; nálok különben is a kifejezésbeli talentum spontán módon kiegészíti az idealizálásra való hajlamot. Mindaddig tehát tökéletlenül szervezettnek kell tekintenünk az emberiség aesthetikai életrendjét, a míg a költészeti termelésnek s talán a zenei productionnak is java része nem képezendi a nőnem

kizárólagos tulajdonát. A női közremunkálás e téren már csak azért is nélkülözhetlen szükség, mert csak a nő képes a magánélet poesisébe belevinni a moralitásnak azt a fokát, melyet az ilyenféle compositiók mintegy megkövetelnek, s melyet a férfias esetlenség csak bizonyos erőltetéssel érhet el, a mely viszont kárára van az aesthetikai spontaneitásnak. Ilyenformán La Fontaine kecses naivsága és Petrarca delicat érzelmessége természetes módon combinálódnak majdan a tisztább és mélyebb vonzódással, és mindezek együttvéve a kisebb poetikai műveket olyan tökélyre emelendik, a melyről idáig fogalmat sem alkothattunk, bár a nyugati irodalmakban s különösen az angolban és francziában, a nők az újabb időkben már is előkelő helyet foglalnak el. Így a, sajnos, inkább romboló hatású Georges Sandról és Mme de Staëlről nem is szólva, Élisabeth Mercoeur, Miss Brontë (Currer Bell), Mme Desbordes-Valmore és George Elliot működése biztató előjelei a jövő alakulásának.

Még egy utolsó eleméről az aesthetikai productionának kell néhány szóval megemlékeznünk, bár ez irányú arravalósága kevésbé szembetűnő, a mennyiben ipari tevékenységre utalt volta jobban kizárja a speculativ életet: ez a proletariatus. Mindazokra a kisebb terjedelmű költői termékekre azonban, a melyekben az energia s egy bizonyos gondatlanság képezi a fővonást s a valódi inspiratio lényegesebb forrását: alkalmasabbak lesznek mindenkor a proletáriusok a nőknél, de sőt a philosophusoknál is. Mikor majd a positiv nevelési rendszer hatása kiterjed az egész művelt Nyugot minden rétegeire, mindenütt keletkeznek majdan a költői és a zenei productionának új szervei, a melyek a bennök lakozó természetes dispositionnak méltó kifejezést adnak, a mint ezt különben számos példa jelenleg is tanúsítja. Azonban néhány proletárius specialis részesedésén kívül a nép összesége is közvetve nagy mértékben részt vesz az aesthetikai evolutió-

ban. Hogy is lehetne ez másképen, ha megfontoljuk, hogy a nyelvezet főleg és első sorban a nép zömének majdnem kizárólagos műve.

Ennyit tartottunk szükségesnek az aesthetikai termelés jövő feladatairól és fejlődési menetéről elmondani, a mint azt az emberi természetbe oltott dispositiók ismerete egyfelől s másfelől a történelmi evolutioból elvont tanulságok előttünk valónak feltüntetik. Ha ez az ideál nem felel meg mindenben azoknak a várákosoknak, melyeket az olvasó e fejtegetéshez fűzött, az nem egészen a mi hibánk. Elfogadhatóbbakká tehattük volna nézeteinket, ha az uralkodó előítéletekhez s a széltében hangoztatott elvekhez hozzá alkalmazzuk. De ez az igazi philosophia feladatával homlokegyenest ellenkezik, melynek feladata a valót kutatni és felderíteni, tekintet nélkül arra, hogy az tetszeni fog-e vagy sem. A jövő különben, melyre nyugodtan appellálunk, meg fogja mutatni, tévedtünk-e és mennyiben. Megnyugvást találunk egyébiránt abban, hogy fejtegetésünket mindenütt a teljes jóhiszeműség s jóakarát vezérelte, a mely alapfeltétele minden philosophiának.

Kun Sámuel.

AZ AESTHETIKAI ÉRZÉSEK PSYCHOLOGIÁJA.

— Negyedik közlemény. —

A l á t á s.

A látás physiologiai vizsgálata még fontosabb a hallásénál. A festő, faragó, alakító művészetek elméletének alapját képezi. Ez, úgynevezett *képző-művészetek* anyagát a látás-érzékletek adják. Ezek vizsgálatában ismét *Helmholtzhoz* fordulunk, ki e téren a műelmélet számára, ha eredeti felfedezéseiben kevésbé becsebb, de ép oly alapvető munkát adott, mint a hang terén. *Physiologische Optik* című művében, mely az aesthetikára nézve ép oly nélkülözhetetlen alapvető munka, mint a *Lehre von den Tonempfindungen*, továbbá *Az újabb haladások a látás elméletében* című előadásában, melyek 1868-ban meg is jelentek a *Preussische Jahrbücher*-ekben, foglalkozott a látás tüneményeivel. Utóbbi művét a természettudományi társulat szintén lefordította kiadványaiban.

Az aesthetikus vonatkozásokra, bár itt kevésbé, mint a hangnál, szintén figyelemmel volt művelt ízlése. Kutatásait előadásában három részre osztja s e szerint haladunk mi is. Tekintetbe jöhet a szem *physikus* szolgálata, az ingerület létrejötte, az izgalom — hogy úgy mondjuk — genesis, továbbá *a vezetés élettani* folyamata az idegrendszernek a szemmel kapcsolatos részeiben s végre a *psychologiai* szem-